

ЯКІСТЬ ДОВКІЛЛЯ У СИСТЕМІ ЧИННИКІВ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА ТУРИСТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРИЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ

THE QUALITY OF THE ENVIRONMENT AS A FACTOR IN THE EXTERNAL ENVIRONMENT OF THE TOURIST POTENTIAL OF THE BLACK SEA REGION

У статті з'ясовано компоненти, елементи та чинники зовнішнього середовища туристичного потенціалу території. Доведено необхідність стимулювання заходів з охорони довкілля. Визначено показники оцінювання елементів зовнішнього середовища туристичного потенціалу території. Апробовано методику оцінювання якості довкілля як чинника зовнішнього середовища туристичного потенціалу на прикладі Причорноморського регіону України.

Ключові слова: туристичний потенціал, зовнішнє середовище, якість довкілля, Причорноморський регіон.

В статті в'ясовано компоненти, елементи та фактори зовнішнього середовища туристичного потенціалу території. Доказана необхідність стимулювання заходів з охорони довкілля. Визначено показники оцінювання елементів зовнішнього середовища туристичного потенціалу території. Апробовано методику оцінювання якості довкілля як чинника зовнішнього середовища туристичного потенціалу території на прикладі Причорноморського регіону України.

среди туристического потенциала территории. Апробирована методика оценивания качества окружающей среды как фактора внешней среды туристического потенциала на примере Причерноморского региона Украины.

Ключевые слова: туристический потенциал, внешняя среда, качество окружающей среды, Причерноморский регион.

This article explains the components, elements and environmental factors of the territory's tourism potential. The necessity to stimulate environmental protection measures is proved. Indicators of the evaluation of environmental elements relating to the tourist potential of the territory are determined. The methodology of environmental quality assessment as a factor on the tourism potential is tested on the example of the Black Sea region of Ukraine.

Key words: tourist potential; environment, quality of the environment, Black Sea region.

УДК 338.48

Музиченко-Козловська О.В.

к.е.н., доцент,
доцент кафедри економіки
підприємства та інвестицій
Національний університет
«Львівська політехніка»

Постановка проблеми. Розвиток туризму у сучасних умовах потребує якісних природних та сприятливих кліматичних умов. Природні кліматичні умови впливають, формуючи якість навколишнього природного середовища, – прямо чи опосередковано, – на туристичну діяльність дестинації.

Освоєння туристичного потенціалу регіону залежить від стану навколишнього природного середовища, тому необхідно стимулювати заходи зі збереження та охорони природних туристичних ресурсів та природних умов території. Збереження природного навколишнього середовища зумовлено потребами туризму.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам, які виникають під час дослідження впливу факторів туристичної діяльності чи туристичного потенціалу та його складників, присвячені численні праці вчених та практиків. Зокрема, В.В. Шмагіна [1] розробила комплексну оцінку чинників природно-ресурсного потенціалу рекреаційно-туристичного комплексу; В. Полюга [2] удосконалив систему статистичних показників оцінювання туристично-рекреаційної галузі; С.Ю. Цьохла [3] удосконалила класифікацію факторів впливу на розвиток туризму; А. Abdulla, М. Sumen [4] розробили методологію оцінювання туристичного потенціалу на основі попиту і пропозиції; у монографії Т.І. Ткаченко [5] досліджено систему індикаторів розвитку туризму. Однак систематизація факторів зовнішнього середовища функціонування та розвитку туристичної галузі потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання. Мета статті – визначити компоненти та чинники зовнішнього середовища формування туристичного потенціалу регіону (дестинації), сформувати систему зовнішнього середовища освоєння туристичного потенціалу. Довести необхідність стимулювання заходів з охорони довкілля. Визначити показники оцінювання елементів зовнішнього середовища туристичного потенціалу території. Оцінити якість довкілля Причорноморського регіону як одного з чинників зовнішнього середовища туристичного потенціалу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Туристична індустрія – широкомасштабна галузь господарства, що у своїй діяльності охоплює прямо чи опосередковано до 50 видів економічної діяльності, у тому числі транспорт, будівництво, торгівлю, громадське харчування, сільське господарство, житлово-комунальне господарство, культуру, мистецтво, спорт тощо.

Розвиток туризму має регіональний характер, адже зумовлений наявними у регіоні (дестинації, тобто місці, яке приваблює туристів, куди вони спрямовують свої подорожі) туристичними ресурсами, інфраструктурою, якісним екологічним станом території, розвинутою економікою, фінансовими можливостями та загальним іміджем країни.

Для ефективного управління туристичною діяльністю у регіоні необхідно проаналізувати стан ринку туристичних послуг в його межах. Завдання такого аналізу – визначення туристичного потенціалу та показників, що дають можливість оцінити його спроможність задовольняти наявний та про-

гнозований попит на туристичні послуги, а також створення умов для стабільного підвищення туристичної привабливості території.

Адже для прийняття економічно обґрунтованих, ефективних рішень під час реалізації регіональної туристичної політики необхідно як слід проаналізувати дані, якими оперують органи державної влади на місцях, і, базуючись на них, визначити недоліки управління туристичною галуззю регіону та вибрати найкращі варіанти для регулювання цього процесу.

Визначимо середовище формування та освоєння туристичного потенціалу території.

Перелік елементів, що входять до тієї чи іншої компоненти, які утворюють систему забезпечення формування туристичного потенціалу території, наведено в табл. 1 [6].

Таблиця 1

Склад компонент туристичного потенціалу території [6]

Компоненти		Елементи
Система забезпечення	Базові складники	Природні туристичні ресурси
		Туристичні ресурси антропогенного походження: історико-архітектурні пам'ятки, культурні та релігійні цінності тощо
		Матеріально-технічна база: туристична інфраструктура, інвестиційне забезпечення галузі тощо
	Додаткові складники	Трудові ресурси Маркетинговий супровід: цінова політика, інформаційне забезпечення тощо

Очевидно, що кожна з наведених в табл. 1 компонент відображає чинники, які впливають на формування туристичного потенціалу території, умови забезпечення потреб потенційних туристів тощо. Аналізування та оцінювання кожного складника дасть змогу перейти до переліку показників нижчого рівня, які переважно подані системою статистичних показників (за відсутності статистичних даних деякі показники нижчого рівня можуть бути оцінені експертами в балах). Але є багато таких чинників, які, справляючи значний вплив на освоєння туристичного потенціалу в місцевості, є основою діяльності туристичних підприємств, проте кількісні показники для їхнього оцінювання у статистичних збірниках не відображені.

Основою формування туристичного потенціалу дестинації є природні та антропогенні туристичні ресурси. Отримання соціально-економічного ефекту від його освоєння в межах регіону можливе лише після здійснення заходів із благоустрою території, розвитку матеріально-технічної бази туризму, забезпечення трудовими ресурсами високої кваліфікації, формування ефективної системи маркетингу тощо (див. табл. 1).

Як свідчать статистичні дані розвитку туризму у світі, найпривабливішими для туристів є дестинації з високим загальним іміджем країни перебування, економічною та політичною стабільністю. Прикладом може слугувати розвиток туристичної індустрії в країнах, які входять до «великої сімки». У 2016 році найпопулярнішими серед іноземних туристів за кількістю відвідувань та доходами від їхнього перебування в цих країнах були: Франція – 82,6 млн. осіб; дохід 43 млрд. дол. США; США – 75,6 млн. осіб; доходи – 206 млрд. дол. США; Іспанія – 75,6 млн. осіб та 60 млрд. дол. США доходу; Китай – 59,3 млн. осіб, доходи – 44 млрд. дол. США; Італія – 52,4 млн. осіб, 40 млрд. дол. США доходу; Великобританія – 35,8 млн. туристів, 40 млрд. дол. США доходу; Німеччина – 35,6 млн. туристів, 37 млрд. дол. США доходу [7].

Однак систему забезпечення туристичного потенціалу території формують не лише його окремі складові, але й чинники зовнішнього середовища. Склад компонент та елементів зовнішнього середовища туристичного потенціалу території наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Склад компонент та елементів зовнішнього середовища туристичного потенціалу території

Компоненти		Елементи
Середовище забезпечення	Зовнішній вплив	зовнішня інфраструктура: геополітичне розташування регіону; стан доріг та транспорту; забезпеченість аеропортами, вокзалами, закладами культури, розваг, комунікаціями, туристично-інформаційними центрами тощо
		якість довкілля
		загальний імідж регіону: економічна привабливість, підтримка держави, політична стабільність, рівень злочинності тощо
		система управління туристичною діяльністю: наявність туристичних агентів та туристичних операторів; органів влади на місцях; асоціацій та об'єднань туристичних підприємств (наприклад, кластерів)

Збільшення соціально-економічного ефекту від освоєння туристичного потенціалу в межах регіону можна досягти, якщо здійснювати заходи щодо стимулювання чинників зовнішнього середовища, наприклад, стимулюючи заходи з охорони навколишнього природного довкілля та раціонального використання природних ресурсів.

Опосередкована вартісна оцінка природного блага виявляється шляхом формування попиту на товари та послуги, завдяки яким мають цінність певні природні умови. Так, для підвищення попиту на певні кліматичні умови (наприклад, морське повітря чи теплий клімат) необхідна розвинена

інфраструктура, яка забезпечить нормальні умови життєдіяльності (готелі, ресторани, об'єкти обслуговування та розваг тощо).

Висока якість довкілля, окрім додаткового прибутку, приносить додатковий ефект туристичній організації внаслідок уникнення втрат, які виникають у разі погіршення здоров'я її працівників через забруднення довкілля, а саме: недовиробництво чистого продукту в результаті невиходу на роботу; витрати для виплати допомоги, пов'язаної з тимчасовою непрацездатністю; витрати на медичне обслуговування; а також недоотримання прибутку від зменшення притоку туристів на забруднені території.

Базуючись на навній практиці статистичної звітності, вибираємо показники, які характеризують елементи компонент зовнішнього середовища туристичного потенціалу території.

Показниками оцінювання елементів компоненти «зовнішня інфраструктура» можуть бути:

- щільність доріг із твердим покриттям, км/1000 км² території;
- кількість аеропортів та вокзалів;
- кількість закладів культури та розваг на душу населення;
- кількість туристично-інформаційних центрів тощо.

Для елемента «якість довкілля»:

- показники навантаження, які характеризують розмір антропогенного, техногенного та природного навантаження на компоненти довкілля (видобування природних ресурсів; аварійне забруднення довкілля; викиди шкідливих речовин в атмосферу; утилізація промислових токсичних відходів тощо);
- показники стану довкілля, що характеризують кількісні та якісні зміни навколишнього природного середовища, а також стану здоров'я населення;
- показники реагування суспільства на зміну навколишнього природного середовища (показники відновлення ґрунту, лісовідновлення, витрати на охорону довкілля тощо).

Показники оцінювання для компоненти «загальний імідж регіону»:

- кількість підприємств-суб'єктів підприємництва;
- кількість економічно активного населення;
- доходи на душу населення;
- кількість скоєних злочинів тощо.

Показники, які характеризують систему управління туристичною діяльністю в регіоні:

- кількість зареєстрованих у регіоні туристичних агентів та туристичних операторів;
- наявність представництв органів влади на місцях;
- наявність представників асоціацій та об'єднань туристичних підприємств (наприклад, туристичних кластерів) тощо.

Усі ці показники є самостійними, і лише сукупний їх аналіз дає змогу оцінити доцільність освоєння туристичного потенціалу території.

Апробуємо методика оцінювання якості довкілля як чинника зовнішнього середовища туристичного потенціалу на прикладі Причорноморського регіону України [8, с. 78].

На першому етапі оцінювання якості довкілля визначаємо найпривабливіший регіон за рівнем стану навколишнього природного середовища шляхом визначення нормалізованих показників за кожним з вибраних показників, на другому етапі – інтегральний ранговий показник можливості освоєння туристичного потенціалу.

Для того щоб методика оцінювання якості довкілля була простою у використанні та могла бути придатною для практичного застосування, запропоновано систему показників стану навколишнього природного середовища, що використовують у Державній службі статистики України.

Основними показниками, які характеризують якість довкілля, є:

- 1) показник якості води:
 - ількість скинутих нормативно-очищених вод;
- 2) показник якості атмосферного повітря:
 - обсяги викидів забруднюючих речовин, тис. т;
 - 3) кількість утворених відходів, (з них утилізовано) тис. т;
 - 4) витрати на охорону природного навколишнього середовища:
 - інвестиції в основний капітал на охорону довкілля та раціональне використання природних ресурсів;
 - поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів.

Обґрунтуємо доцільність включення вище перелічених показників у запропоновану модель оцінювання якості довкілля.

Показники «кількість скинутих нормативно-очищених вод» та «щільність викидів шкідливих речовин в атмосферне повітря» безпосередньо відображають стан водних ресурсів та атмосферного повітря, оскільки забруднення з атмосфери зрештою потрапить у гідросферу.

Показники «інвестиції в основний капітал на охорону довкілля та раціональне використання природних ресурсів» та «поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів» можна використовувати для оцінки якості довкілля лише в комплексі з іншими показниками, тобто тільки для розрахунку інтегрального показника якості навколишнього природного середовища. Лише у поєднанні з показником якості води чи якості атмосферного повітря можна визначити, чи незначні інвестиції в основний капітал на охорону довкілля свідчать про його високу якість. Наприклад, якщо у певному регіоні невеликі

Таблиця 3

Фактичні показники екологічного стану Причорноморського регіону України за 2016 р.

Райони	Утворено відходів, (з них утилізовано) тис. т	Обсяги викидів забруднюючих речовин, тис. т	Капітальні інвестиції на охорону та раціональне використання природних ресурсів, тис. грн.	Поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів, тис. грн.
Всього по Причорноморському району (середнє значення на одну область Причорноморського району), у т. ч. за областями:	63722,8 (21240,93)	50,0 (16,67)	142531,3 (47510,43)	1952553,3 (650851,1)
1. Одеська	11 621,8 (10,3)	26,4	17 530,9	519 714,8
2. Миколаївська	50 926,0 (81,0)	13,9	122 722,4	1 358 819,7
3. Херсонська	1 175,0 (23,5)	9,7	2 278,0	74 018,8

Розраховано за статистичними даними Головних управлінь статистики [10; 11; 12]

витрати на охорону довкілля і низький показник викидів в атмосферне повітря – це може свідчити про високу якість довкілля.

Для оцінювання рівня якості довкілля розглянемо Причорноморський регіон України. З метою формування моделі такої оцінки слід визначити значення показників, якими оцінюють чинники вихідної ознаки – можливості освоєння туристичного потенціалу території. Для цього доцільно використати статистичні дані Одеської, Миколаївської та Херсонської областей, які входять до Причорноморського економічного району.

Але статистичні показники, за якими будемо здійснювати оцінювання кожного чинника інтегрального показника, подані різновимірними даними. Щоб їх можна було використовувати в одній моделі, пропонуємо перевести кожен фактичний показник у нормалізований, який буде відносною безрозмірною величиною і нівелюватиме різницю в одиницях вимірювання.

Також важливо відзначити, що серед чинників, які характеризують якість довкілля, є такі, зростання значень яких її підвищують, і такі, зростання значень яких негативно впливає на екологічний стан регіону.

Для оцінювання можливості освоєння туристичного потенціалу Причорноморського регіону необхідно визначити найпривабливішу область, яку приймемо за еталонну. Найпривабливішою областю будемо вважати таку, де наявна найбільша кількість максимальних (чи мінімальних для дестабілізуючих чинників) значень кожного окремого показника. Оцінювання інших областей будемо здійснювати у порівнянні з еталонним. Так визначимо нормалізований показник кожної області Причорноморського регіону, враховуючи вплив кожного чинника.

Для чинників, кількісне зростання яких позитивно впливає на якість довкілля регіону, нормалізований (відносний) показник чинника, який формує рівень освоєння туристичного потенціалу території, будемо визначати за формулою [8]:

$$k_{ij}^N = \frac{p_{i_{\max}}}{p_{ij}}, \quad (1)$$

де k_{ij}^N – i -й нормалізований показник j -го регіону;
 p_{ij} – i -й показник (фактичний) j -го регіону;
 $p_{i_{\max}}$ – максимальний (еталонний) i -й показник.

Для чинників, кількісне зростання яких негативно впливає на якість довкілля регіону, нормалізований (відносний) показник фактора, який формує рівень освоєння туристичного потенціалу території, будемо визначати за формулою [8]:

$$k_{ij}^N = \frac{p_{i_{\min}}}{p_{ij}}, \quad (2)$$

де $p_{i_{\min}}$ – мінімальний (еталонний) i -й показник.

За комплексом показників інтегральний показник будемо визначати як середнє арифметичне від нормалізованих показників для кожної області зокрема [8]:

$$I_{Ecmj} = \frac{\sum_{i=1}^n k_{ij}^N}{n}, \quad (3)$$

де I_{Ecmj} – інтегральний показник екологічного стану регіону j -го регіону;

n – кількість аналізованих показників екологічного стану регіону.

За результатами розрахунків інтегральних показників визначимо найпривабливіший регіон щодо якісного довкілля – таким будемо вважати такий, де максимальний за значенням узагальнюючий показник.

Перш ніж розраховувати нормалізовані показники, визначимо фактичні показники екологічного стану Причорноморського регіону України (табл. 3).

До складу Причорноморського регіону України, як вважають більшість учених, які досліджувати проблему економічного районування України [9], включимо Одеську, Миколаївську та Херсонську області України.

Результати розрахунків нормалізованих показників та інтегрального показника екологічного стану областей Причорноморського регіону занесемо у табл. 4.

Нормалізовані показники та інтегральний показник екологічного стану Причорноморського регіону України за 2016 р.

Регіони	Дестабілізуючі відносні показники		Стимулюючі відносні показники		Інтегральний відносний показник якості довкілля
	Утворено відходів, (з них утилізовано), тис. т	Обсяги викидів забруднюючих речовин, тис. т	Капітальні інвестиції на охорону та раціональне використання природних ресурсів, тис. грн.	Поточні витрати на охорону та раціональне використання природних ресурсів, тис. грн.	
В середньому по Причорноморському району, у т. ч. за областями:	0,37	0,69	20,62	21,97	10,91
1. Одеська	0,1	0,37	7,0	2,61	2,52
2. Миколаївська	0,02	0,7	1,0	1,0	0,68
3. Херсонська	1,0	1,0	53,87	18,36	18,56

Значення інтегральних показників рівня якості довкілля Причорноморського регіону засвідчують (див. табл. 4) особливо несприятливу екологічну ситуацію в Миколаївській обл. (інтегральний показник 0,68).

Найпривабливішою областю щодо якості довкілля є Херсонська, інтегральний показник якої (18,59) у декілька разів більший, ніж у середньому у Чорноморському регіоні.

Висока якість довкілля для цих територій є конкурентною перевагою, яку необхідно використовувати для освоєння туристичного потенціалу. Проте ці результати, отримані на базі наявних статистичних даних, не відображають специфічних екологічних проблем, що стоять перед регіоном. Найважливішими з них є: нераціональне використання природного ресурсного потенціалу, недостатня підтримка органами влади процесів збереження якісного довкілля, недостатнє фінансування заходів з охорони довкілля, проблема утилізації відходів.

Висновки з проведеного дослідження. Для економічного оцінювання якості довкілля як чинника формування зовнішнього середовища туристичного потенціалу території доцільно використовувати інтегральний показник. Правильно підібравши систему показників для такої оцінки, можна охарактеризувати якість довкілля загалом з урахуванням взаємозв'язку та взаємозалежності її складників. Скориставшись наведеною методикою, можна визначити найпривабливіший регіон щодо якості довкілля.

Водночас аналіз сучасного стану довкілля у Причорноморському регіоні України засвідчив необхідність прийняття відповідних заходів для його покращення. Основними проблемами, що потребують невідкладних заходів, є встановлення чи оновлення природоохоронного обладнання на виробничих підприємствах, зменшення шкідливих викидів та скидів, збільшення фінансування природоохоронних заходів, вирішення проблеми сортування та утилізації відходів тощо.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Шмагіна В.В. Механізми мобілізації природно-ресурсного потенціалу розвитку рекреації та туризму (на прикладі Українського Причорномор'я): дис... к.е.н.: 08.08.01 / В.В. Шмагіна. О.: Ін-т пробл. ринку та екон.-екол. дослідж., 2001. URL: http://tourlib.net/aref_tourism/shmagina.htm.
2. Полюга В. Аспекти статистичного вивчення стану туристичної галузі регіону / В. Полюга // Регіональна економіка, 2001. № 2. С. 176–180.
3. Цьохла С. Ю. Систематизація факторів розвитку туристичної індустрії / С. Ю. Цьохла // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Том 22 (61). 2009. № 2. С. 373–380.
4. Abdulla A. Methodology of assessment of tourism potential: an example of Murshidabad district, West Bengal, India / A. Abdulla, M. Sumen // International Journal of Scientific and Research Papers. Vol. 2 (9), 2012.
5. Ткаченко Т.І. Сталій розвиток туризму: теорія, методологія, реалії бізнесу: монографія / Т.І. Ткаченко. К.: Київський національний торговельно-економічний університет, 2009. 463 с.
6. Muzychenko-Kozlovska O. The Essence and Methodical Approaches to the Evaluation of the Tourist Potential of the Territory / O. Muzychenko-Kozlovska, A. Symak // Науковий журнал Національного університету "Львівська політехніка" "Economics, Entrepreneurship, Management". № 2 (8). Lviv, 2017. – P. 69–74.
7. URL: <https://nv.ua/ukr/style/life/travel/nv-pidgotuvalo-infografiku-pro-te-de-najbilshazarobljajut-na-turizmi-1930966.html>.
8. Музиченко-Козловська О.В. Економічне оцінювання туристичної привабливості території: монографія / О.В. Музиченко-Козловська. Львів: Новий світ-2000, 2012. 176 с.
9. Чмирьова Л.Ю. Районування території України як один з факторів просторового соціально-економічного розвитку регіонів / Л.Ю. Чмирьова, Н.О. Федяй // Ефективна економіка. № 3, 2013. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1878>.
10. Головне управління статистики в Одеській області. URL: <http://www.od.ukrstat.gov.ua/>
11. Головне управління статистики у Миколаївській області. URL: <http://www.mk.ukrstat.gov.ua/>
12. Головне управління статистики у Херсонській області. URL: <http://www.ks.ukrstat.gov.ua/>